

ANNEME MEKTUPLAR ROMANININ EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Sedat ADIGÜZEL*

Bu çalışmada Cengiz Dağcı'nın Anneme Mektuplar adlı romanını edebiyat sosyolojisi açısından incelemeye çalıştım. Yöntem olarak "Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri"¹ adlı çalışmayı esas aldım. Edebiyat Sosyolojisi adlı makalede ortaya konulan metoda göre ilk önce romanın edebi ve nesnel haritaları çıkarılıp bunlar arasındaki uyum veya uyumsuzluk araştırılmaktadır. Sonuçta ise yazarın vermek istediği mesaj ortaya konulmaktadır. Ömer Naci Soykan çalışmanın özünü şöyle ifade etmektedir. "Burada romanın edebi değeri tartışma konusu değildir ancak sosyolojik dile çevrilebilir romanın sosyolojisi yazılır."²

I- Romanın Edebi Haritası:

1-Zaman ve Mekan: Anneme Mektuplar romanındaki olaylar 1917 ve 1944 yılları arasında geçer. Romandaki diğer bir zaman ise mektupların yazıldığı tarihtir.

Kızıltaş, Kızıltaş'taki ev, Gurzuf Denizi, Yalta, Ayı Dağı, Pilibaşı, Akmesic, Fontannaya, Fontannaya'daki ev, Karaim Sokağı, Salgur, Enstitü, Tokal Camii ve Suphi Mezarlığı ise romanda geçen mekanlardır.

2- Başlıca Karakterler:

Mektupları Yazan Kişi (Saf): 1917 Ekim Devrimini yaşamış ve bütün Kırımlılar gibi sürgün edilmiş bir Kırım Türk'ü. Yaşamını Londra'da sürdürür. Fakat doğduğu yeri, evi ve yaşadığı bölgeleri kısacası vatanını hiçbir zaman unutmamıştır. Bütün hayatı ve hayalleri bu yerler üzerine kuruludur. Londra'da yaşadığı çevreyle ilişki kurmakta zorlanır. Hayatta değer verdiği şeyleri bir bir kaybedince içine kapanık bir kişiliğe bürünür. Romanın değişik yerlerinden alınan şu ifadelerle Saf'ı daha iyi tanıyabiliriz. "...Anneciğim ben burada bir kafes içinde yaşıyorum. Benim bu kafes hayatım şimdi değil yıllar önce başladı...", "... Kafesimin kapalı bir yer olduğumu sanma, anne. İsteddiğimde çıkabiliyorum kafesimden. Çıkıyorum da. Ama kalabalık caddelerde, kentin üzerinde uçan jet uçaklarının gürültülerinde kendimi kaybetmek korkusuyla dönüp kafesime giriyorum..." Onbeşinci Mektupta ise Saf kendisini şöyle

* Atatürk Üniversitesi, Fen-Ed. Fak., Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Arş. Gör.

¹ Kolektif Çalışma. "Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri" Cogito, Kış 95, s. 175-190

² Agm. Cogito, Kış 95, s.175-190

şöyle tanıtmaktadır: “... *Biliyorum duygulu ve ince ruhlu bir insanım...*”, “... *İçinde yaşadığım dünyadan kopukluğumu daha acı bir yeisle hissettim.*”

Çocukluğunda Saniye'ye, Halide'ye daha sonra sınıf arkadaşı Selma'ya aşık olan Saf bu kızları hayalinde yaşatır. Hayallerde Saniye daha güçlüdür. Okul yıllarında şiir yazar ve bir gün bu şiirlerini öğretmeni Safiye Akimova görür, ona kızarsa da şiirlerini Gençlik Mecmuası'nda yayınlamasında yardımcı olur. Bundan sonra Safiye ile aralarında sıkı bir dostluk başlar. Bu dostluk enstitü yıllarında aşka dönüşür. Hasta olan Safiye bu hastalığını Saf'tan saklar, bir kış günü Safiye ölünce Saf'ın dünyası yıkılır. Saf annesine ve Safiye Akimova'ya oldukça bağlıdır. Ona yaşama gücünü veren şey bu iki kadının sevgisidir.

Anne: Temelde romanın üzerine kurulduğu şahıstır. Güçlü ber kişiliğe sahiptir. Evine ve ailesine bağlıdır ve elinden geldiğince geleneklerini sürdürmeye çalışır. Kızıtaş'tan ve Kızıtaş'taki evinden ayrılmak zorunda kalması onu çok etkilemiştir. Gayesi ailesini birarada tumaktır. Boş vakitlerini Kur'an okuyarak ve dua ederek geçirir. Evi onun için kutsaldır. Gururlu ve özgürlüğüne düşkündür. Annenin bu özelliği onbirinci mektupta şöyle anlatılır: “...*Hey! Can, canay koca! Ölümün lafını etme mana! Ölümün lafını etme mana sakın! Men ...men... gavur elinde kul olmaksansa ölmeyi...*” Ondördüncü mektupta ise anne şöyle anlatılır: “... *Senin dünyan Kızıtaş'tı- ışılı ve güzel, ama küçücük Kızıtaş'tı senin dünyan: Hayatsa Pilibaşı bağının üzümleiydi, sıvalı fırındı, bostanıdı, Topkaya kızılıklarıydı, Kızıtaş Camii'ydı. Kızıtaş'ın ışılısının söndüğü gün hayatta sömüverecekti senin için. Nitekim söndü de...*”

Baba: Baba romanda arka plandadır. Kızıtaş'ta kolhozlaşma sırasında bahçesinin toprağını avuçlarına alıp öperek ağladığı için Kızıtaş'tan sürülmüştür ve bir daha Kızıtaş'a dönememiştir. Sürgünden sonra Fontannaya'ya yerleştirilmiştir buradan da sürülmekten korkmaktadır. Mektuplarda babadan pek fazla söz edilmemektedir babayı yalnızca varlığı ile biliyoruz. Onu en iyi şekilde Safiye'nin ölümünde görmekteyiz. Oğlunun yanındadır ve ona destek olmak istemektedir.

Safiye Akimova (İye): Saf'ın öğretmeni, Saf'ın şiirlerinin Gençlik Mecmuası'nda yayınlanmasını sağlar. Daha sonra Saf'la aralarındaki ilişki ilerler ve aşka dönüşür. Hastalıklı bir kişidir fakat bu hastalığını Saf'tan saklar. Aşkıyla onu hayata bağladığının farkındadır. Safiye'nin babası da sürgün edilmiştir. Safiye'nin öğretmen Hayri Cevizov'la olan arkadaşlıkları babalarının eski dost olmaları ve aynı şekilde sürgün edilmeleridir. Zamanla Safiye Akimova'nın hastalığı ilerler ve bir kış günü ölür.

Saniye: Saf'ın çocukluk arkadaşı ve aşkı. Annesi Emine Teyze ile birlikte her yaz Kızıtaş'a gelirler. Kızıtaş'tan ayrıldıktan sonra uzun bir süre görüşmezler. Daha sonra Saf annesini memnun edeceği düşüncesiyle Saniye ile bir kez görüşür. Saf her zaman hayalinde Saniye'yi canlandırmaktadır ve roman Saniye'nin hayaliyle sona ermektedir.

Rüstem: Fontannaya'daki evlerinde kapı komşuları Gülsüm Şerife'nin oğludur. Saf'ın üzerinde önemli bir etkisi vardır. Askere gider ve uzun bir süre sonra kolunu kaybetmiş olarak döner. Askerden döndükten sonra çeşitli işlerde çalışır. Ne iş yaptığı kesin olarak belli değildir. Daha sonra Saf onu meyhanede görür. Bu görüşme onların son karşılaşmalarıdır.

Hayali Kişilik (Haluk): Saf'ın hayalinde canlandığı ve konuştuğu annesinin Haluk adını verdiği bez bebeği. Saf'ın üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Romanın sonunda Saf hayalinde Haluk'u ve Saniye'yi birlikte canlandırır.

Olay Örgüsü:

Yazar, annesine mektuplarını Londra'dan yazmaktadır. Mektuplara Londra'daki yaşamını anlatarak başlar. Bütün mektuplarda yaşadığı hayattan şikayet vardır. Çevresiyle kolay ilişki kuramamaktadır ve yalnızlık içinde yaşamaktadır. Bütün dünyasını Kırım ve Kırım'da bıraktıkları doldurmaktadırlar. Mektuplarda anlatılanların olay örgüsü sırayla şöyledir.

Saf Kızıлтаş'taki evinde ailesiyle birlikte mutlu bir yaşam sürmektedir. Kızıлтаş onların herşeyidir. Güz aylarında Emine Teyze ile kızı Saniye Kızıлтаş'a gelmektedirler. Saniye Saf'ın çocukluk aşkıdır. Kolhozlaşmanın başladığı yıl Kırım'dan birçok insan sürgün edilir. Saf'ın babası da bahçesinden bir avuç toprak alıp öperek ağladığı için sürgün edilir. O kışı aile babasız geçirir. Bu olaydan sonra Fontannaya'ya taşınırlar ve küçük bir evde yaşamaya başlarlar. Anne Kızıлтаş'ı bir türlü unutamaz. Fontannaya bütün aileler gibi onlar da yoksulluk çekmektedirler. İnsanlar biraz ekmek ve un alabilmek için uzunca kuyruklar oluşturmaktadırlar. Saf komşuları Gülsüm Şerife'nin oğlu Rustem'le tanışır ve Rustem ona hayatını anlatır. Bu arada Saf'ın babası iş bulur ve çalışmaya başlar. Ailenin durumu biraz olsun düzelir. İstemeseler de babasına hediye edilen Lenin'in resmini duvara asmak zorunda kalırlar. Rustem askere çağrılır ve askere gider. Babasının kendisine verdiği harçlıkla çeşitli kitaplar alır. Okul yıllarında sınıf arkadaşı Selma'ya aşık olur. Saf aynı zamanda okul yıllarında şiir yazmaktadır. Bir gün ders esnasında yazdığı şiirleri öğretmeni Safiye Akimova görür ve sinirlenir. Fakat şiirlerini Gençlik Mecmuası'nda yayınlanmasına yardımcı olur. Yalta'daki akrabaları doktor Zemine Topkayacı'dan bir mektup alırlar. Mektupta Kızıлтаş'taki evlerine bir akrabalarının yerleşmek istediği yazılıdır. Bu mektup anneyi çok huzursuz eder bunu kabul etmek istemese de sonunda akrabalarının evlerinde oturmalarına razı olur. Daha sonra Saf çocukluk aşkı olan Halide'yle karşılaşır ve o günü Halide'yle geçirir. Saf'ın hayalinde sürekli Saniye vardır çünkü Saniye Saf için Kızıлтаş'tır ve Kızıлтаş'ın saflığıdır. Saf okulu bitirir ve enstitüde öğrenime başlar. Bir gün yazdığı yeni şiirlerle birlikte Gençlik Mecmuası'na gider fakat artık şiirlerini yayınlamayacaklarını söylerler ve kendisinden Sovyetler Birliği'ni öven şiirler yazmasını isterler. Saf bunu kabul etmez. Bu olaydan sonra Safiye Akimova ile sık sık görüşmeye başlarlar ve aralarındaki ilişki ilerleyerek aşka dönüşür. Artık bütün hayallerini Safiye oluşturmaktadır. Her hafta sonu Salgır'a inerler. Saf enstitüyü bırakmayı düşünmektedir. Safiye buna engel olur ve onu ders çalışmaya teşvik eder.

Saf sınavlarını başarıyla verir. Bir gün Safiye'nin arkadaşı öğretmen Cevizov'la tanışır. Bundan sonra Safiye hastalanır. Saf hastalık hab -ini Cevizov'dan alır. Safiye'nin mektuplarını Saf'a Cevizov getirmektedir. Safiye ile üç ay kadar görüşmezler. Safiye'nin hastalığı sona erince Cevizov'un evinde buluşurlar. Safiye'ye olan aşkı ilerledikçe annesine var olan sevgisi de gittikçe kuvvetlenmektedir. Annesine üzgün olduğu zamanlarda Kızıltaş türküleri söyler. Annesi huzuru duada, Kur'an okumakta ve Kızıltaş türkülerinde bulmaktadır. Safiye ile birlikte Yalta'ya gitmeye karar verirler. Zemine Topkayacı annesini ve babasını Yalta'ya davet eder. Annesi Kızıltaş'ı, evini, bahçesini uzaktan da olsa görebileceği için büyük bir mutluluk yaşamaktadır. Annesiyle babası Yalta'ya giderler. Onlar Yalta'dayken Safiye Saf'ın evine gelir ve birlikte kalırlar, hayatlarını en mutlu anlarını yaşamaktadırlar. Bir gün Zemine Topkayacı gelir ve Saf'a konuşur. Kırım'ın ve Kırım halkının onun gibi gençlere ihtiyacı olduğunu söyler. Bu konuşmadan sonra Saf'ın düşüncelerinde değişiklikler görülür. Rustem askerden bir kolunu kaybetmiş olarak döner. Annesiyle babası Yalta'dan dönerler annesi yaşadığı yerleri sadece uzaktan görebilmenin üzüntüsü içerisinde. Saf enstitüyü bitirir. Annesi onun bir Kırım okulunda öğretmen olmasını istemektedir fakat annesinin bu isteği gerçekleşmez Saf bir Rus okulunda öğretmenliğe başlar. Öğretmenlik yaptığı zamanlarda Safiye ile görüşmeleri iyice sıklaşır. Fakat bir gün Safiye yine hastalanır. Saf meyhaneye gider burada Rustem'le karşılaşır. Rustem ona Selma'nın adresini verir. Evine dönerken Tokal Camii'nin demir parmaklıklarının söküldüğünü görür. Camii kilitli olmasına rağmen caminin demir parmaklıklarını kaybetmesini kendi ruhunda bir şeyi kaybetmiş olarak görmektedir. Bunu annesine anlatır annesi de bu olayı uğursuzluk olarak görür. Safiye yakalandığı hastalıktan kurtulamaz ve ölür. Saf, Safiye'nin cenaze törenine katılır, herşeyini kaybetmiş gibidir. Aynı gün askere çağrı yazısı da gelmiştir. Askere gitmeden önce bütün kenti dolaşır. Gidip Selma'yı bulur ve onunla konuşur. Roman Haluk ve Safiye'nin hayalleriyle sona ermektedir.

Nesnel Harita:

İkinci dünya savaşından önce Kırım'da yirmi yıllık Bolşevik hakimiyeti süresince (Kasım 1920- Kasım 1941) Sovyet hükümeti Kırım Türklerini yavaş yavaş yok etme siyaseti güder. 1944 yılındaki topyekun katliam da bu imha siyasetinin bir sonucudur. Aynı yıllarda Sovyet hükümetinin soyguncu ekonomi siyaseti de Kırım'da bir yıl kadar süren korkunç bir açlık doğurmuştur. Kırım'da insanlar açlıktan ölümler üretilen mahsul ihraç edilmektedir. Sovyet hükümeti açlığı önlemek için hiçbir tedbir almadığı gibi İtalyan Kızıltaş'ının yardım teklifini reddetmiş ve Türkiye'nin Kırım halkına yardım amacıyla gönderdiği hububatı başka amaçlarla kullanmıştır. Açlık sonucu Kırım'dan elli bin kişi göç etmiş, yüz bin kişi de ölmüştür. Bundan sonra da imha siyaseti devam etmiştir. Bu yıllarda müslüman din adamlarının büyük çoğunluğu ya yurttan sürülür ya da öldürülür. Kırım camileri ve medreseleri kapatılır. Kırım Türk aydınlarının büyük bir kısmı sistematik bir şekilde sürülür veya kurşuna dizilir. İhtilalden evvelki Kırım milli edebiyatı tamamen ortadan kaldırılır. Bu yok etme faaliyetleri 1944 yılının sonuna kadar sürdürülür.

Onbinlerce Kırımlı hayvan taşınan vagonlara bindirilir ve sürgüne gönderilir. Yumuşak iklimde yetişmiş bu insanlar çöllere sürgün edilir. Birçoğu daha sürgün yerine varmadan vagonlarda hastalıktan ve açlıktan ölürlür. Kırım sokakları ağaçlara asılan insan cesetleriyle doludur. Bu sürgünü yaşayan insanlardan ancak çok küçük bir kısmı Kırım'a dönebilmiştir.³ Bu sürgünü yaşayan ve bir daha Kırım'a dönemeyen Kırım Türkleri'nden birisi olan Cengiz Dağcı yaşadıklarını Türk Edebiyatı dergisinde yayınlanan "Hatıralarla Cengiz Dağcı" isimli yazı dizisinde şöyle anlatmaktadır:⁴

"

Nikta'dan Yalta'ya yaya gittik.

O gün tanıştığım olay, sonraki yaşanacak hayatımın acıklı yolunu açıyordu. Kızıtaş'tan çıkarılmış köylüler Yalta rıhtımında yolcu vapuruna doldurulmuşlardı. Tıklım tıklımdı vapur. Ve mola üstünde bizi, akrabalarını uğurlayan Kızıtaşlılar... Kadınlar, mendilleri dudaklarında için için ağlıyorlardı. Çıt çıkmıyordu kalabalığın içinden. Sessizliğin bu kadar derin, bu kadar anlamlarla yüklü olabileceğini körpe yaşımda anlamıştım.

Saatlerce bekledik

Sessizlik dağılmadı

Neden sonra vapur kalktı.

Kıyıda ayrılırken vapuru dolduran Kızıtaşlıların bir ağzından söyledikleri Antettim ezgisi uzun yıllar kulaklarımın içinde tekrarlandı.

.....

1930 yılının ortalarında kolhozlaşma başladı.

Kolhoz rejiminin ilk kurbanı Osman amcam oldu. Han kapatıldı, demirhane kapatıldı. Osman amcam öldü.

.....

1931-1932 yılında kuruldu kolhoz rejimi Kızıtaş'ta. Kızıtaşlı onurunu, toprak sevgisini bir kenara itti ve hayatta kalabilmesi için, ailesinin açlıktan ölmemesi için maaşsız, ayda birkaç kilo unun karşılığında bir işçi olarak çalıştı kendi toprağında.

Babam da 1931 yılında tutuklandı. Neden? Gösterişsiz, müşiri bir azamet in uzağında hatta fizikçe zayıf, uysal ve tatlı dilli bu adam neden tutuklandı? Sebebini kimsemiz bilmiyordu.

³ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz. Sabri Arıkan, Kırım'daki Soykırımı Unutmayız, 1994 Ankara.

⁴ Cengiz Dağcı, "Hatıralarla Cengiz Dağcı" Türk Edebiyatı, yıl:5 Sayı: 281, Mart 1997, s.30-32

Bunun gerçeğe dayanıp dayanmadığını bilmiyorum; yıllar sonra babamın Yalta tarafındaki, artık kolhozlaştırılmış, Hastalar bağlarında çalışırken kendi bağının asmalarını tutup öptü ve ağladı diye tutuklandığını annemden duydum

Kışı babasız geçirdik

.....
1931 yılı baharı

Üç ay Akmescit hapishanesinde tutuklandıktan sonra babam serbest bırakıldı. Fakat bir daha Kızıлтаş'a dönmedi."

Cengiz Dağcı'nın ailesi bütün Kırım Aileleri gibi parçalanmış ve bir daha da bir araya gelememişlerdir. Yedi kardeşten yalnızca ikisi Kırım'a geri dönebilmiştir.

III- Edebi Harita ile Nesnel Haritanın Karşılaştırılması:

Anneme Mektuplar romanında edebi harita ile nesnel harita arasında zaman ve mekan açısından bir uyum olduğu görülmektedir. Romanda olayların geçtiği yerler Kırım'da gerçekte var olan yerlerdir. Kızıлтаş, Yalta, Gurzuf, Yalta vs. Romanda yaşanan olayların tarihleri ise gerçekte uyum içerisinde.

Romanda anlatılan sürgün olayları, açıklık, vatanlarından ayrılan insanların bir daha vatanlarına geri dönememeleri gerçekte tam bir uyum içerisinde. 1917 Ekim devriminde on binlerce Kırımlı yurtlarından sürülmüş, yine binlercesi kurşuna dizilmiştir. Sovyet hükümeti tarafından kasıtlı olarak çıkarılan kıtlık da Kırımlıların ölmelerinin bir başka sebebidir. Vatanlarından sürgün edilen insanlar bir daha vatanlarına dönememişler ömürlerini evsiz ve yurtsuz olarak geçirmenin hüznünü yaşamışlardır. Bu romanda da bütün gerçekliğiyle verilmiştir. Romanın Cengiz Dağcı'nın hayatıyla da bir uyum içerisinde olduğunu görmekteyiz. Cengiz Dağcı Kırım'dan sürülmüş ve bir daha Kırım'a dönememiştir. Geri kalan hayatını Londra'da sürdürmek zorunda kalmıştır. Cengiz Dağcı'nın "Hatıralarla Cengiz Dağcı" isimli yazı dizisinde de görüldüğü gibi babasının tutuklanması, yaşadığı sürgün ve hayatını sürdürdüğü Londra tamamıyla romana aksetmiştir.

Verilmek İstenen Mesaj:

Romanda, Sovyet hükümeti zamanında Kırım'da uygulanan soykırımın acı sonuçları verilmeye çalışılmıştır. Yurdundan sürgün edilen, sevdiği insanlardan ayrılmak zorunda kalan ve geri kalan ömrünü tamamiyle yabancı olduğu bir yerde yaşamak zorunda olan bir insanın şahsında sürgüne ve soykırıma maruz kalan bütün Kırım Türklerinin duygu ve düşünceleri aktarılmak istenmiştir. Bu durumdaki bir insanın psikolojisi, yalnızlık hissi ve yaşadığı çevreye uyum sağlayamadığı anlatılmıştır. Ayrıca yaşanan olayların toplumda bıraktığı etkiler de anlatılmaya çalışılmıştır. Romanın vermek istediği mesajın en önemli yönünü bir insanın vatanında ve sevdikleriyle birlikte yaşamasının gerçek değerini ortaya koymasındır. Prof. Dr. İnci Enginün bu duyguyu şöyle anlatıyor: "Büyük bir hüznle dolu bu iki kitabı okurken, bir vatanımız olduğuna, vatanından uzaklaştırılanlara kucak açabilecek güçte

oluşumuza şükretmekten kendimi alamadım. Geçen ızdıraplar hâlen yaşananları anlamamıza da yardımcı oluyor. Bugünün ıztıraplarını da dilerim, işleyen sanatkarlar çıkar ve onları gelecek nesillere sunabiliriz. Vatanın kıymeti daha iyi anlaşılсын diye.”⁵

Romanda Türk toplumundaki aile ve toprak sevgisinin baskılar altında daha da kuvvetlendiği anlatılmaya çalışılmıştır. 1927 yılında Sovyetler Birliğinde boşanmalar ve evlenmeler kolaylaştırıldı. Kadın ve erkek anlaşır anlaşmaz evliliklerini kayda geçirmeleri ayrılmaya karar verdikten sonra da durumu resmi kuruma bildirmeleri yeterli sayıldı. Bir çatı altında birkaç çift birlikte kalıyor çocuklar ise yetiştirme kurumlarına gönderiliyor, yani ailenin bir üyesi olmaktan çıkarılıp devletin sorumluluğuna bırakılıyordu. Bu deneyimin başarısızlığı 1930 yılından sonra ortaya çıktı. Çocuklar ailelerine geri verildi. 1944 de boşanmalar yargı kararına uzun ve masraflı formalitelere bağlandı. Kolhoz devrimden sonra kırsal kesimlerde kurulan tarımsal üretim birimleridir. Topraklar, üretim binaları ve evcil hayvanlar ortak mülkiyeti oluştururlar karı koca kolhoz üretiminde çalışırken çocuklar devlet kurumlarında yetiştirilmekteydi.⁶ Benzer Bir uygulama da Çin Halk Cumhuriyeti’de Komün adı altında yapılmıştır fakat bu da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kolhoz ve komün gibi uygulamalar aileyi ortadan kaldıramadı. Tam aksine aileler tüm toplumlarda önemini sürdürmeye devam etmektedir.⁷ Anneme Mektuplar romanında da kolhoz uygulaması Kırım Türklerinin aile hayatını çok fazla etkilemediğini görmekteyiz. Ailesine ve toprağına oldukça tutkun olan Türk milleti kolhoz rejimini kabulenememiştir ve her zaman buna baş kaldırmıştır. Türklerde çok önemli olan aile önemini hiçbir zaman ve hiçbir baskı altında yitirmemiştir. Aynı şekilde Türk milletinin gelenek ve dinine olan bağlılığı romanda bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Hiçbir baskı Türkleri dinlerinden ve geleneklerinden uzaklaştıramamıştır. Aksine baskılar Türk toplumda bu duyguların daha da güçlenmelerine sebep olmuştur.

⁵ Prof.Dr. İnci Enginün, “Cengiz Dağı’nın Yansılar ve Anneme Mektuplar Adlı Kikapları”, Emel, C:5, S:15, Eylül 1989, s.993-996

⁶ Atalay Yörükoğlu, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Aydın Kitabevi, Ankara 1984, s.38-39

⁷ Onal Sayın, Aile Sosyolojisi Ailenin Toplumdaki Yeri, Ege Üniv. Basımevi, İzmir 1990 s.25

ıra babam ırbes

ıarçalanmış ve bir
ı'a geri dönebilmi

ması:

ırita arasında

ıarın geçtiğ

ı vs. Romanı

ınsa

ııııı

ıı

vařanı.

ıle anıı.